

УДК 17.023.34:821.161.2-3.09 Антоненко-Давидович
DOI 10.35433/philology.1 (94).2021.36-48

КОНЦЕПТ «ЩАСТЯ» В ХУДОЖНЬОМУ ВИМІРІ Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

К. О. Протопопова*

Стаття присвячена з'ясуванню специфіки відображення особливостей функціонування концепту «щастя» в прозі Б. Антоненка-Давидовича з акцентуванням уваги на його еволюції. Творчість кожного письменника дає змогу відтворити його унікальну картину світу, складовими якої є концепти, їх виділення й узагальнення сприяє більш повному й об'єктивному розумінню творчості митця. Концепти є своєрідним художнім утіленням світосприйняття письменника, результатом взаємодії індивідуально-творчої майстерності з докільям і часовими реаліями. Творчість Б. Антоненка-Давидовича акумулює в собі особистий досвід письменника, засвідчує унікальність його світобачення, розкриває культурний і життєвий досвід, відображає його рецепцію світу.

Концепт «щастя» представлений із різною конотацією в усіх періодах творчості письменника. Його розуміння персонажами творів Б. Антоненка-Давидовича зазнає еволюції. Спочатку відчуття щастя корелює зі спогадами про дитинство, коханням до жінки, «сродною» працею, поступово трансформуючись у доросле свідоме почуття взаємного кохання. Твори письменника засвідчують поступове усвідомлення істинного щастя. Знаковим для розуміння специфіки функціонування концепту «щастя» у творчості Б. Антоненка-Давидовича є оповідання «Щастя». Це один з останніх творів письменника, написаний у вже досить зрілому віці, тому концепт «щастя» представлено тут найповніше, репрезентовано всі його складові, які в ранній творчості були намічені лише пунктирами. Твір є вершинним щодо розуміння концепту «щастя» письменником. З висоти літ та свого життєвого досвіду Б. Антоненко-Давидович доводить, що вічні ідеали – кохання до жінки й любов до людей – дають людині істинне відчуття щастя.

Ключові слова: картина світу, концептуальна домінанта, підходи до розуміння щастя, складові щастя, щастя, щаслива людина

* аспірантка кафедри української та зарубіжної літератур
(Криворізький державний педагогічний університет)
protopopovacaterina@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6006-9681

**THE CONCEPT OF «HAPPINESS» IN THE ARTISTIC SURVEY BY
B. ANTONENKO-DAVYDOVYCH**

Protopopova K. O.

The article is devoted to elucidating the specifics of reflecting the peculiarities of the functioning of the concept of «happiness» in B. Antonenko-Davydovych's prose with emphasis on its evolution. The creation of each writer provides an opportunity to reproduce his unique picture of the world, the components of which are concepts, their selection and generalization contributes to a more complete and objective understanding of the artist's creation. The concepts are a kind of artistic embodiment of the writer's worldview, the result of the interaction of individual and creative skills with the environment and temporal realities. B. Antonenko-Davydovych's creation concentrates the personal experience of the writer, testifies to the uniqueness of his worldview, reveals the cultural and life experience, reflects his reception of the world.

The concept of «happiness» is presented with different connotations in all periods of the writer's work. The understanding of happiness by the characters in B. Antonenko-Davydovych's works is evolving. Initially, the feeling of happiness correlates with memories of childhood, love for a woman, «related» work, gradually transforming into an adult conscious feeling of mutual love. The works of the writer testify to the gradual realization of true happiness. The story «Happiness» is significant for understanding the specifics of the functioning of the concept of «happiness» in the B. Antonenko-Davydovych's creation. This is one of the last works of the writer, that was written at a fairly mature age, so the concept of «happiness» is presented here most fully, representing all its components, which in early work were outlined only in dotted lines. The work is supreme for understanding the concept of «happiness» by the writer. From the height of years and his life experience B. Antonenko-Davydovych proves that eternal ideals – love for a woman and love for people give a person a true feeling of happiness.

Keywords: picture of the world, conceptual dominant, approaches to understanding happiness, components of happiness, happiness, happy person

Постановка наукової проблеми.

Літературний твір – унікальна реалізація індивідуально-авторської манери та стилю, особиста модифікація концептуалізації дійсності, яка є відображенням картини світу митця. Картина світу будь-якої людини складається шляхом концептуалізації дійсності, виокремлення основних буттєвих доміант. Уявлення про картину світу письменника можна скласти на основі цілісного аналізу його творів, адже кожен концепт існує в системі інших як одне ціле.

Життєві обставини впливають на формування стилю письменника, його картини світу. Автор, пропускаючи крізь призму свідомості реалії життєвого світу, виробляє індивідуальний стиль та манеру, а відтак й унікальну концептосферу. Концептосфера письменника складається з досвіду, життєвих реалій навколишньої дійсності, читацької лектури й уподобань,

заглиблена в етнокультурний контекст.

Концептосфера є усвідомленням світу митцем, його враженнями від нього, які представлені в художніх творах автора. Творчість Б. Антоненка-Давидовича не виняток. Осмислення її крізь квінтесенцію концептів, які є базовими для його творчості, вважаємо доцільним. Їх виділення й своєрідне дешифрування становить важливий аспект аналізу творчої спадщини митця. У концептосфері творчості Б. Антоненка-Давидовича простежуємо функціонування таких концептів, як істина, пісня, родина, смерть, лабіринт, щастя та ін.

Концепт «щастя» найповніше представлено в однойменному оповіданні «Щастя», проте він також має низку втілень в інших творах письменника. Їх виокремлення вважаємо актуальним для усвідомлення особливостей

художнього світу Б. Антоненка-Давидовича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Б. Антоненка-Давидовича розглянули в літературно-критичному дискурсі 20-30-х років ХХ ст. О. Білецький, В. Василенко, В. Коряк, І. Лакиза, Я. Савченко, Г. Сивокінь, С. Щупак, Ф. Якубовський, Б. Якубський та ін. Сьогодні маємо численні публікації щодо вивчення творчості Б. Антоненка-Давидовича (Л. Бойко, В. Дмитренко, О. Хамедова, О. Хмель, Д. Чуб (Нитченко) та ін.). В. Дмитренко в дисертаціях «Б. Д. Антоненко-Давидович у літературному процесі 20-30-х років», «Творчість митців об'єднання «Ланка»-МАРС у літературному процесі першої третини ХХ століття: аспекти перцепції та рецепції» досліджувала основні проблеми становлення Б. Антоненка-Давидовича як письменника в контексті епохи, особливості його творчих пошуків, витоки й вияви стилю письменника, місце й роль митця в історії української новітньої літератури. О. Хамедова в дисертації й монографії «Доля і творчість Бориса Антоненка-Давидовича» простежила взаємозв'язки долі та творчості й відповідно – біографічної та творчої сутностей митця. Проте окремо концептосферу творчості письменника не розглянуто.

Дослідження концепту «щастя» спостерігаємо в основному в лінгвістичних дослідженнях. Тому вбачаємо недостатність осмислення цього концепту з позиції літературознавства, зокрема в текстах художніх творів. Концепти кризь літературознавчу рецепцію вивчали Т. Сивець, Л. Суворова та ін. Наприклад, Т. Павлінчук розглядала концепцію щастя та її художнє вираження в романі В. Винниченка «Лепрозорій», О. Кордонець опрацьовував осмислення концепту щастя в мініатюрах Б. Лепкого «Цвіт щастя» та «Щастя» Лесі Українки. У

Б. Антоненка-Давидовича простежуємо наскрізність концепту «щастя» у творах різних періодів. Зокрема, у романі «За ширмою», повістях «Тук-тук», «Смерть», оповіданнях «Золотий кораблик», «Бабині казки», «Синя Волошка», «Образа», «Спокуса», новелах «Зустрілися», «Мертві не воскресають» та ін. Проте концепт у названих творах не є доміантним. Вершинним у відтворенні різних складових концепту є оповідання «Щастя».

Тому дослідження концептосфери письменника з акцентуванням уваги на окремих складових концепту «щастя» вважаємо актуальним.

Мета дослідження. Пропоноване дослідження покликане окреслити особливості функціонування й основні складові концепту «щастя» у творчості Б. Антоненка-Давидовича.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Однозначного та універсального визначення поняття «щастя» не існує. Проте проблема розуміння поняття «щастя» є доволі актуальною у філософії та психології, етиці та естетиці, мистецтвознавстві та літературознавстві, педагогіці тощо, адже усвідомлення себе щасливою людиною істотно впливає на життєві функції та життєвий процес.

К. Скворцова наголошує на важливості вивчення феномену щастя, оскільки це «диктується тим, що викривлене уявлення про нього може зробити життя людини нещасливим, адже сучасна людина має досить туманне уявлення про щастя, звичайно як про стан, який їй іноді доводилось переживати, але постійне перебування в якому недосяжне» [13: 222].

З позиції етики щастя це «стан найвищого внутрішнього вдоволення людини умовами свого буття, повнотою і осмисленістю життя, реалізацією свого людського призначення» [14: 400].

Під щастям Ричард Леєр вважає «почуття того, що вам добре: ви радієте життю і хочете зберегти це почуття» [11: 26].

Отже, щастя полягає «не у свободі від неприємностей, а в протистоянні неприємностям, боротьбі з ними та їх подоланні» [Цит. за: 12: 87].

Розуміння Б. Антоненком-Давидовичем щастя можна віднайти в листуванні з Д. Чубом (Нитченком) від 27 лютого 1972 року. Він висловив свою вдячність за високу оцінку його літературної роботи, а особливо за усвідомлення авторського розуміння щастя: «Щастя – поняття відносно й до нього треба підходити діалектично, залежно від часу й обставин, серед яких живе людина; те, на що сьогодні не звертає уваги людина, завтра може видаватися їй щастям і навпаки» [2: 73]. Тобто «маємо на увазі щастя визначеної людини, конкретне щасливе життя з його мінливістю та переживаннями. Але абстрактне щастя розуміється інакше – як сукупність рис, загальних всім щасливим людям. У першому значенні щастя однієї людини може дуже відрізнятись від щастя іншої, тоді як, згідно з другим, існує єдине щастя, бо слово «щастя» охоплює тільки риси, загальні всім щасливим людям» [8: 16].

У статті «Про щастя» [16: 55–74] П'єр Тейяр де Шарден виокремлює три форми щастя, які, на його думку, суперечать одна одній. Він називає їх «щастя спокою», «щастя задоволення» й «щастя розвитку». «Щастя спокою» полягає в зменшенні кола спілкування, скороченні життєвих потреб, обмеженні себе турботами. Необхідно прагнути меншого, аби залишатись у зоні свого внутрішнього комфорту. «Щастя задоволення» передбачає насолоду миттю, спонукає до досягнення зручного стану для того, щоб влаштуватися добре та «живитися» й користатися зовнішніми факторами, аж ніяк не обтяжувати себе, турбуючись про дії. «Щастя розвитку» можна досягти, лише

плідно та наполегливо працюючи, тобто наші старання, які свідомо спрямовані на досягнення результату, є особистісним «щастям розвитку». Це також знаходить своє відображення в постійному прагненні рухатись уперед, а отже, удосконалюватися. Саме цей рух по висхідній, цю градацію можна вважати «щастям розвитку».

Послуговуючись міркуваннями П'єра Тейяра де Шардена про щастя та форми його класифікації, ми виокремили у творчості Б. Антоненка-Давидовича декілька складових концепту «щастя»: щастя – у спогадах про дитинство; щастя – у спогадах про жінку; щастя – у «сродній» праці; щастя – у взаємному коханні; щастя – у гуманізмі.

Щастя – у спогадах про дитинство. Твори для дітей Б. Антоненка-Давидовича сповнені життєствердного оптимізму та висвітлюють повчальні уроки життя. Його автобіографічні твори «Золотий кораблик» та «Бабині казки» пройняті розповідями про щасливе безтурботне дитинство.

В оповіданні «Золотий кораблик» хлопчина, який усе ж таки насмілився драти пташині гнізда заради забави з однолітками, своїм прикладом показує, що не кожна мета виправдовує засоби. Він викрав пташенят, але, похапцем тікаючи, упав та впустив галченят, і їх зміло водою під натиском сильної зливи. Після завершення раптової бурі його увагу привернув золотий кораблик, якого він побачив на воді. Саме оманливий золотий кораблик стає переламним моментом оповідання й допомагає головному персонажу осягнути істинні цінності життя та відчуття себе справді щасливим. У творі автор майстерно відтворює душевні дитячі переживання, проводячи паралель із матір'ю головного персонажа, яка ці переживання та тривоги вгамовує. Звичайно, кожна мати любить свою дитину найщирішою та

найвідданішою любов'ю. Так само й у цьому творі мати, незважаючи на інколи халамидну поведінку сина, завжди готова прихистити своє дитя. Повернувшись додому після пошуків галченят, замучений хлопчина знайшов найбажаніший прихисток у теплих материних руках та усвідомив, що любов матері дає найбільше щастя: «Мати підійшла до мене й легенько погладила по голові, заглядаючи в мої очі <...> Почувши коло себе збентежений материн голос, я уявив собі зараз, як би то голосила моя мати, коли б мене не стало, як тих пташенят. Пригадав, як крякала в розпуці галка над дахом, і не витримав. Ревне ридаючи, я уткнув голову в шкарубкі, але такі теплі й пестливі руки моєї здивованої матері...» [1: 140].

На щастя, він зрозумів свою провину та виніс повчальний урок на все життя. Отже, трагічність ситуації мала настільки сильний вплив на дитячу особистість, що він надовго запам'ятав цю ситуацію: «І досі мені соромно за мій вчинок і боляче за ту галку та її галченят» [1: 140].

В оповіданні «Бабині казки», які сам автор позначив як «з дитячих вражень», репрезентовано подробиці дитинства головного персонажа. Він розповідає нам про те, яким «різним» воно було, адже він гостював у своїх двох бабусь: у баби Олександри по батькові, яка жила в Недригайлові, й у баби Олени по матері з роменського Засулля. Спогади про бабусь позначені теплими й затишними, радісними й щасливими враженнями: «У роменської лагідної бабусі в хаті мирно вистукують час дивовижні старі дзигарі з зозулею, пахне м'ятою і любистком, а ввечері десь у запічку затишно цвіркає без угаву цвіркун. Коло хати садок з сливками та грушками, якими бабуся частує мене, два вулики з клоп'ітками, як і сама бабуся, бджілками... У недригайлівської баби на клуні живе лелека, або черногуз, як каже баба, а за клунею – хащі бузини, де добре

ховатись, і з якої можна легко зробити цікаву пукавку... Ну, хіба ж не рай!» [4: 552].

Хоч ставлення хлопчини до бабусь дещо відрізнялося, проте це аж ніяк не зменшувало їхньої взаємної турботи та любові. «Я побоювався баби Олександри і сам до неї ніколи не підходив. Та баба Олександра могла бути й іншою» [4: 553], – говорить головний персонаж. Варто згадати моменти, коли баба Олександра заходилася грати з онуками в гусей та вовка: «<...> весело кричимо ми [онуки – уточнення наше – К. О.] й стрімголов летимо до теплих бабиних колін, а вона, як добра господиня гусей, пригортає кожного з нас до себе» [4: 553]. Усе це свідчить про позитивні спогади дитинства. Мудрість та досвід баби Олександри формували в онука любов до життя, справедливості та істини, вона своїми казками та піснями, «<...> і гадки не маючи про те, перекинула немилому онукові хиткий місток від давньої давнини до недалекого майбутнього» [4: 558] та пробудила «<...> мішане почуття жалю, кривди й гарячої любові до чогось неусвідомленого ще, але такого великого й дорогого, за що не жаль і життя своє віддати...» [4: 558].

Отже, дитячі твори Б. Антоненка-Давидовича сповнені відчуття щастя, яким було наповнене його дитинство.

Щастя – у спогадах про жінку. У творах «Синя Волошка», «Смерть», «Образ», «За ширмою», «Мертві не воскресають» та інших автор епізодично зображує, як життя його головних персонажів неодмінно пов'язане з першим чистим почуттям любові, яке давало усвідомлення щастя.

В оповіданні «Синя Волошка» розуміння щастя позначається в передчутті зустрічі з коханою жінкою. Зокрема, Василь, спілкуючись із Санею, яку він називав Синя Волошка за її блакитні очі: «<...> крізь серйозно-насуплені, зовсім дитячі

брови дивляться дві сині волошки. Сині, сині» [3: 4], усвідомлює, що «таке наївне, хороше дівча» припало йому до душі. І хоча він називає її ще дитиною, яка багато чого не розуміє в житті: «Ах, Саню, яка ви ще дитина! Скільки у вас тої наївності, і поруч – жвавості! І це – добре» [3: 13], проте сам уже встиг усвідомити і признатися самому собі: «Мені стало до болю радісно, немов і справді мені зараз відкрило свої обійми містичне щастя» [3: 14]. Вочевидь, це почуття в нього сублимується в більш високе – кохання. І ця товаришка Саня залишилась у його серці та душі. Він навіть зізнається, що полюбилася йому залізниця, адже саме із залізницею в нього був пов'язаний шлях додому з фронту. І він «шукав» її повсякчас, бо там повинна бути й Синя Волошка. Маючи змогу повернутися додому, Василь почувався щасливо, бо знав, там буде його Саня. Тобто саме передчуття та очікування зустрічі з дівчиною, яка йому подобається, додавали йому сил та наснаги, а відповідно викликали таке радісне почуття щастя.

Кость Горобенко, головний персонаж повісті «Смерть», неодноразово згадує свою кохану Надю, яка приходила до нього уві сні. Спогади про Надю сповнювали його серце швидкоплинним відчуттям щастя, яке було в них, про перші серйозні стосунки з дівчиною. Вони були теплими та щемливими: «Надя вмерла, вмерла тільки фізично, а коли з'явиться рідко уві сні, вона буде просто Надею, «дореволюційною» Надею» [5: 62].

На думку В. Дмитренко, згадка про «своє перше кохання, дівчину, з якою в нього був перший еротичний досвід, у Горобенка виникає кожного разу, коли в його житті відбуваються якісь значні, на його думку, події. У даному випадку слід говорити про протиставлення двох еротичних ініціацій Костя, які увиразнюють різницю між минулим і теперішнім, між Костиком і Костем

Горобенком» [9: 77–78]. Вона зазначає, що «трагедія Горобенка в тому, що він володіє здатністю відчувати одночасно два протилежних почуття, а його самоусвідомлення постійно коливається між «гімназистиком» Костиком і більшовиком Горобенком, який здатний убити людину на шляху до дуже примарного щастя» [10: 246].

Спогади про Надю осяювали душу. Вона була його коханою дівчиною, його відрадом та втіхою, світлою та прекрасною, як «сонце! Це ранкове, вічно молоде, завжди бадьоре сонце!.. Чому, коли воно сяє так, як зараз, коли воно пестить одімкнену душу й розхристані груди, – так раптом, так несподівано пригадується... Надя!» [5: 92]. Хвилинні думки про Надю навіюють роздуми про те, що для Горобенка вона була чимось недосяжним та невинним: «Тепер же Надя залишиться назавжди такою, як була тоді, в ті далекі, неповоротні дні. Надя вмерла, але вона житиме як хороша згадка про першу дівчину, як чиста пам'ять про першу жінку, що він її пізнав <...> І це не обітниця його чоловічої незайманості, це не сентиментальне «до гробової доски» – це звичайне людяне й цілком реальне, але це все ж таки щось більше за них. Бо, певно, не можна забути першої пізнаної жінки, що перед тобою була дівчина, а Надя ж, Надя...» [5: 93]. Отже, спогади про Надю як про першу дівчину сповнювали комуністичне життя Костя щастям та теплом, подумки повертаючи його в дореволюційні часи.

В оповіданні «Образ» своїм розумінням щастя зі спогадів поділився інженер-енергетик Саша, коли вів розмову про те, як його двічі в житті серйозно образили. Щастя він відчув тоді, коли зустрів Магду Едуардівну Рознатовську й закохався в неї. Він був «нестямний від щастя» [6: 336], у «нестерпному стані благоговіння, екстазу» [6: 335]. Його вражала краса цієї жінки: її «усмішка мадонни, що могла б приборкати й

бувало в бувальцях лева зальотника» [6: 335]. Вона була для нього «неможливо прекрасна й ніколи недосяжна» [6: 335]. Сам він усвідомлював це неймовірне почуття щастя та ейфорії: «Я, безперечно, був хворий, але я добре знав, що на мою хворобу нема ні лікарів, ні ліків. Це не зрозуміле мені самому почуття так пройняло мене, що я не тільки занедбав усякі товариські стосунки, навчання та різні обов'язки, але й фізично почав гаснути на очах. Я попелів від вогню власного почуття» [6: 337]. Тому він чітко зрозумів, що то було щире кохання: «І все ж таки це було кохання, що давало мені надмірне щастя. Щастя від того, що ця жінка живе зі мною на одній планеті, що я бачив її і був коло неї. Мені нічого від неї не було потрібно, тільки бачити її, та й то здалека, так, щоб вона й не помітила мене: страшно-бо смертному глянути в боже лице!» [6: 337]. На жаль, недовгим було щастя Саші. Магда не змогла вгледіти в ньому не те, що коханого чоловіка, адже була заміжня та мала доньку, а й просто людину, не змогла поважати його саме за це. «Мене потрясло всього, як від страшного вдару. Я розплющив очі й, замість божественних ліній, узрів потвору, яка не вбачала в мені людини», – сказав Саша. Отже, його духовні цінності були набагато вищі за зовнішню красу Магди.

У романі «За ширмою» головний герой Олександр Іванович Постолювський постає перед нами як висококваліфікований лікар, людина, яка може похвалитися успіхами та досягненнями в роботі, проте, на жаль, не в особистому житті. Він має дружину, сина, матір, але він нещасливий у шлюбі. За щастя він має згадки про батьківщину та рідний Переяслав, а також про Марусю, яка «зорить перед очима і не зникає. І не зникне, не забудеться вона ніколи, бо хіба ж можна забути першу дівчину!» [5: 533]. У роки молодості він зробив свій вибір: його

вабила Москва, він навіть соромився свого походження, тому Переяслав та Дніпро залишились у минулому, хоча думки його постійно прикуті до рідного міста: «Спить і його Маруся, дримає і його тихе безтурботне щастя, що могло б бути, та тепер уже не буде. Він кидає першу кохану дівчину і, закоханий у мрію, тікає від свого щастя. І він увесь – у русі» [5: 533]. Для лікаря Постолювського робота стає заміником щастя, але не дає змоги його усвідомити через віддаленість від батьківщини й коханої.

Для нього переяславський період життя – найкращий, найщасливіший, найширший, адже там він зустрічається з нею, з Марусею Хоменко. Вона – особлива, вона несе радість у його життя. «<...> Маруся уві сні – несе йому радість у дійсності. Цілий тиждень ходив він тоді наснажений тою маревною зустріччю з своєю дівчиною, і йому в усьому напрочуд таланило. Маруся ж бо приходила не сама – вона вела з собою його юнацтво, за яким черідкою тяглися дитячі непорочні роки, і він увесь одмінювався. Мінялася навіть його вдача, – він був зо всіма лагідний, уважний і по-особливому ніжний <...>» [5: 534]. Кохана дівчина з юнацьких років символізує добро та злагоду в його душі. Навіть не те що згадка про неї позначається щастям, а вона сама і є для нього щастям: «Марусю! Марусю єдина й неповторна! Як мені бракує тебе зараз! Ти ж бо тільки могла б зрозуміти мою печаль, мою розпуку й мою безвихідь. Тільки ти, проста, без усякої фальші, без зовнішньої і внутрішньої косметики, моя переяславська Маруся, могла б розділити по-справжньому моє горе, полегшити моїй бідній матері її останні дні на землі; тільки тобі одній я міг би одверто сказати, як мені тяжко... Де ти, моя Марусю?..» [5: 602]. Він настільки довіряє їй, що навіть ладен замінити Васі рідну матір на Марусю, бо певен,

що «Маруся і в ролі мачухи була б для Васі в сто разів краща за Ніну-матір...» [5: 560].

В оповіданні «Спокуса» Б. Антоненко-Давидович змальовує соборного настоятеля отця Йосипа Федоровського, який часто згадує про покійну дружину Маргариту Порфирівну, а тому спогади линуть до його молодості, де було «щастя, що само валялося в руки Федоровському» [6: 291] і яке не міг уявити «парубок, як кажуть, без роду й племені, що йому може всміхнутися таке щастя» [6: 290]. Тоді за щастя молодий Йосип Федоровський вважав одруження з «гарненькою лицем і веселою вдачею, яка дарма, що їй перейшло за двадцять п'ять, чомусь ще й досі дівувала» [6: 290], Маргаритою Дзюбиною, єдиною донькою «старого священника удівця отця Порфирія» [6: 290], адже лише в мріях Йосип міг собі уявити навіть спілкування з такою красунею, бо вона завжди була в товаристві чиновників. Шлюб йому видавався цілком «вигідний» та «перспективний», адже дружина мала успадкувати п'ятикімнатний будинок, а також у нього була можливість отримати міську парафію на Юр'ївщині. Тому отець Йосип «так був ошелешений своїм неймовірним щастям, даним йому, як незаслужена ласка неба, що й досі не міг оговтатися <...>» [6: 292]. На жаль, як пізніше з'ясувалося, щастя було ілюзорним, і, зрозумівши фальш, отець Йосип повернувся до «бридкої картини реальної дійсності» [6: 297].

У новелі «Мертві не воскресають» із циклу «Сибірські новели» Євген Вадимович Скоробогатський, перебуваючи в лікарні, а згодом й в ОП у стані агонії, на грані життя та смерті, без зайвої втіхи йому «<...> лишалось тільки згадувати далеке минуле. Хочеться відтворити в пам'яті щось світле й радісне, але де його взяти в тих спогадах?» [6: 172] і він із «<...> кволою радістю поринав у бездум'я, а за ним і в забуття» [6: 181].

У його пам'яті виринали дівчата, з якими він мав інтимні стосунки. Проте за них йому було соромно перед мамою та й перед самим собою. «Тільки один його інтимний зв'язок раз у раз спливав на поверхню минулого, і Євген радо перебирав у пам'яті всі подробиці його» [6: 173]. Коли він працював кур'єром у редакції газети, то мав стосунки з жінкою, яка була набагато старша за нього. Це можна назвати чимось із серії «службових романів». А іноді Євген навіть думав, що це можна вважати коханням: «А може, це і є те кохання, де природний потяг двох статей зливається з якимось незрозумілим внутрішнім спорідненням?» [6: 178]. Вочевидь, стосунки з нею були його найрадіснішим та найяскравішим періодом до арешту, адже посіли чільне місце в спогадах. Другорядними видаються спогади в тюремній камері про домашню їжу, коли голод та думки про їжу заповнили всю пам'ять: «Пригадував, яка то смачна підсмажена картопля й свіжий огірок до неї, а головне щоб було багато хліба. Звичайного чорного хліба, якого можеш їсти досхочу...» [6: 169].

У повісті «Тук-тук» старий телеграфіст Василь Григорович Гусятинський, проживши з дружиною Катериною Сидорівною 27 років та залишившись удівцем із двома дітьми, із щирим теплом згадує роки життя з дружиною та її турботу й піклування, припавши до її могили: «Йому хотілось поскаржитись, сказати Катерині Сидорівні, що йому тяжко живеться і, як жити далі, і що робити з Наташею і Сашею, він зовсім не знає. Сказати, що нема в нього чистої білизни і ніхто більше не варить йому його улюбленої конфітури з полуниць і ніколи не зварить... Хотілось удвох пригадати те все, що було і що тепер уже навіки щезло...» [5: 259]. Вочевидь, саме у своїх спогадах він був щасливий, вони навіюють радісні моменти життя. З цього розуміємо,

що відчуття щастя та задоволення життям знаходить відображення лише в спогадах головного героя.

Щастя – у «сродній» праці.

«Сродна» праця, за Г. Сковородою, посідає центральне місце в концепції щасливої людини. Філософ говорить про те, що феномен щастя можна розглядати як хвилинні насолоди, вищу чесноту, душевне благополуччя, пошану, радість, благо, свободу, доброчесність та добродійність лише тоді, коли людина працює, а її діяльність є суспільно корисною.

У новелі «Зустрілися» з циклу «Сибірські новели» Б. Антоненко-Давидович показав, що заарештовані також мали «своє» розуміння щастя, яке побутувало в таборах позбавлення волі. В'язні, які мешкали в казармах і були під наглядом стрільця ВОХРи Порфирія Івановича Петухова, який служив на той час на сільгоспколоні, вважали за щастя «попасти на сільгоспколону хоч на короткий літній сезон. Це не лісопвал, де, пиляючи, обрубуючи, а потім, замість коней, тягнучи на собі важкі стовбури дерев, треба було напружуватись з останніх сил, – прополювання картоплі й турнепсу, поливання в парниках редиски й огірків, посаджених для начальства, – діло не важке, норми тут нема, а головне, коли вистигне городина, можна збільшити свій раціон харчуванням й нишком поласувати свіжим огірком чи редискою. На такій роботі, хоч увесь строк відбувай, не стомишся!» [6: 122]. Навіть в'язням нового етапу, який щойно прибув до табору, було за радість потрапити саме на цю роботу: «<...> не тільки в дівчат, а й у літніх жінок були веселі бадьорі обличчя, наче вони приїхали не на нову примусову працю, а на таборовий курорт. Видимо, чутки про переваги сільгоспколоні дійшли й до них, і вони нетерпляче чекали, коли закінчатся формальності передачі й прийому і їх поведуть в обітовану землю сільгоспколоні» [6: 125].

На окрему увагу щодо виокремлення концепту «щастя» заслуговує оповідання «Щастя», адже цьому творі цей концепт розкрито якнайповніше: він є наскрізним у всій сюжетній лінії. Тут виокремлюємо нові складові концепту «щастя», а саме: щастя – у взаємному коханні; щастя – у гуманізмі.

Оповідання «Щастя» Б. Антоненко-Давидовича значною мірою вирізняється з-поміж інших творів автора насамперед тим, що в ньому представлено всі складові концепту «щастя», представлені в попередніх творах. В оповіданні опосередковано відбилися моменти стосунків із першою дружиною Вірою Баглій. Він «залишив про свої почуття до Віри Баглій чудове оповідання «Щастя»» [7: 381], – зазначав упорядник і дослідник творчості письменника Л. Бойко.

Твір написано 1970 року, коли Б. Антоненку-Давидовичу був 71 рік. Тому таке розуміння щастя може бути певним життєвим підсумком автора.

В оповіданні «Щастя» концепт «щастя» представлений конкретно, про що свідчить уже сама назва твору. Уже в зрілому віці, осмислюючи своє життя, Б. Антоненко-Давидович репрезентував своє уявлення про щастя. Можливо, саме роки поневірянь наштовхнули письменника на розуміння та відчуття проблеми щастя, осмислення питань вважати себе щасливим чи, навпаки, знайти причини та виправдання бути нещасним. Не випадково оповідання «Щастя» він присвятив своїй першій дружині. Стає очевидним, що саме роки, пов'язані з нею, є найщасливішими в житті. Уважаємо твір своєрідною проекцією внутрішнього світу митця, тому осмислення репрезентації концепту «щастя» у творі уможливить більш глибоке його розуміння.

На думку О. Хамедової, Б. Антоненко-Давидович цим твором намагався нас переконати, що щастя

– це «швидкоплинна мить, яку слід цінувати» [15: 71].

Центральний персонаж оповідання «Щастя» Віра Павлівна Палій у різні періоди свого життя та в різних життєвих обставинах по-різному відчуває та розуміє щастя. Вона «прискіпливо оцінює власне життя з відстані прожитих літ. Спогади героїні про молоді роки ліричні й зворушливі, бо біль утрат уже минув» [15: 71].

Згадуючи юнацькі роки, Віра Павлівна «виразно пригадала себе скромною земською фельдшерницею, що складала оце іспити за хлоп'ячу гімназію, щоб далі вступити на медичний факультет університету. Добре запам'ятався їй той чудовий ясний день на початку червня, коли нарешті після всіх екзаменаційних турбот вона легко зітхнула й довго каталася в гурті абітурієнтів човном по Старику й Русанівській протоці» [6: 236]. Тоді їй, як безтурботній абітурієнтці, було за щастя успішно скласти іспити та разом зі своїми однолітками спокійно відпочивати, насолоджуватися веселощами та гумором. Для її юнацьких літ цього було достатньо, щоб почувати себе абсолютно щасливою.

Пізніше Віра Павлівна постає перед нами вже дорослою жінкою, яка працює лікарем у військовому шпиталі й допомагає вижити пораненим солдатам. Найбільше розчулив її випадок із солдатом Циркуляркіним, якому вона вилікувала «приречену на ампутацію праву руку» [6: 242]. На прощання Циркуляркін приніс їй букет яскравих сибірських квітів і «подивився на Віру Павлівну такими вдячними, зволоженими очима, що в неї самої виступили на очах теплі сльози» [6: 244]. Це чи не найбільше щастя для лікаря, коли його пацієнти в доброму настрої та здоров'ї продовжують свій життєвий шлях. «Ще багато було в її дальшій роботі випадків, коли щастило повертати

людині не тільки здоров'я, а часом навіть і життя, та згодом вони притирались у пам'яті, а прізвиська хворих і зовсім забувались, але маленького Циркуляркіна, що приніс їй велике щастя, Віра Павлівна не могла забути ніколи» [6: 244]. Ця думка доводить нам, що чарівне «спасибі» може стати справжнім щастям, яке людина пам'ятатиме все життя.

Щастя – у взаємному коханні.

Були хвилини щастя у Віри Павлівни з її чоловіком Миколою. Тут повністю простежується автобіографічна лінія, адже Миколою є сам автор (Б. Антоненко-Давидович), а Вірою – його перша дружина Віра Михайлівна Баглій. Розмірковуючи про своє життя, Віра Павлівна пригадала роки своєї молодості й зробила висновок, що «щастя не буває тривалим, але що коротше воно було, тим більшим і яскравішим видається потім, коли його не стане. З чим може зрівнятися щастя першого пізнання з коханим?» [6: 245]. І справді, це вже щастя, коли ти не один, а вас двоє в цьому великому світі, коли є підтримка та турбота: «Вони сиділи, щільно пригорнувшись одне до одного, коло підвіконня, де тихо булькав, доварюючись, капуста, і дивились, як тане від кволого тепла жаровні шерехата наморозь на внутрішній шибці вікна» [6: 249]. Це було їхнє велике щастя в «маленькій студентській кімнаті двоповерхового дерев'яного будинку на розі Столипінської, чи пак потім – вулиці Гершуні, й Чеховського провулка» [6: 245]. Не маючи навіть і буханця хліба, який Віра не купила вдень, вони все одно були щасливі, бо були разом. З'ївши «ультраугоу вечерю», «вони лягли в крижану постіль і скоро нагріли її своїми тілами... І нехай хто скаже, що то не було щастя!..» [6: 249].

Щастя – у гуманізмі. Гуманізм – життєва позиція, відчуття людяності, підґрунтя до взаємного кохання. На Євбазі Віра Павлівна побачила

дівчину, яка нагадувала її в молодості. Так само, як і вона колись, ця дівчина стояла тут, аби продати свій товар. Хто, як не Віра Павлівна, може зрозуміти відчайдушність ситуації. Тому її добре серце пригадало, як вона була щаслива, коли мала змогу продати портрет Шевченка незнайомцю й на виручені гроші купити провіант, тому їй рішуче спало на думку допомогти, бо сумніння не дозволило вчинити інакше, ще й «дівчина дивилась так благально» [6: 259]. Сукня була зовсім не потрібна Вірі Павлівна, але не купити її означало не допомогти дівчині, крім того, «це ж було б однаково, що поманути голодну дитину й замість хліба показати порожні руки!» [6: 259].

Продовжуючи попередню думку про продаж сукні, зазначимо, що щастя може бути повсякчас, навіть «проходити» повз нас, потрібно тільки вміти побачити та підхопити його. Для цієї дівчина щастям стала зустріч із Вірою Павлівною, яка поставила себе на місце бідолахи та допомогла в скрутну хвилину. І це справді щастя – бути зрозумілим серед суспільства зі своїми проблемами, розпачами та невдачами. Проте яким бажаним було це щастя для тієї дівчини, що вона навіть ладна й була задовольнитися лише його частиною: «Доведеться задовольнитися половинним щастям, аби не втрачати його зовсім» [6: 260], – промовила дівчина. Але Віра Павлівна була дуже порядною людиною, вона щиро рада була за тепер уже ошчасливлену дівчину й подумки вимовила: «Заздрю не твоїй молодості, бо не вертаються назад літа, – заздрю твоєму горю, що так поступилося зараз перед великою радістю... Будь же щаслива, дівчино!» [6: 260]. З цього зрозуміло, що коли горе відступає перед радістю, то це є не тільки перемогою, але й щастям також.

Висновки й перспективи дослідження. Отже, аналізуючи твори Б. Антоненка-Давидовича з

позиції виокремлення концепту «щастя», можемо стверджувати, що він епізодично представлений у всіх періодах творчості письменника. Персонажі творів Б. Антоненка-Давидовича усвідомлюють та розуміють щастя по-різному. Вони були щасливими лише в минулому житті, тому відчуття щастя для них – це спогади про щасливе дитинство, про кохану жінку, «сродна» праця. Найповніше віддзеркалення концепт «щастя» має у своєрідному підсумковому оповіданні «Щастя». У цьому творі автор найзмістовніше розкриває складові концепту, які в попередніх були лише намічені пунктирами, та доводить, що вищим виявом щастя є взаємне кохання та любов до людей.

Перспективи нашого дослідження вбачаємо у виділенні й аналізі особливостей інтерпретації інших концептів у творчості Б. Антоненка-Давидовича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Бабині казки: Оповідання, новели / упоряд., вступ. стаття Л. П. Бондар. Львів: Каменяр, 1991. 152 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Д. Двісті листів Б. Антоненка-Давидовича / уклад. Д. Чуб. Мельбурн: Ластівка, 1986. 272 с.
3. Антоненко-Давидович Б. Д. Синя волошка: зб. оповідань. 2-ге вид. Харків; Київ: Книгоспілка, 1930. 199, [2] с.
4. Антоненко-Давидович Б. Д. Смерть; Сибірські новели; Завищені оцінки: Повісті, новели, оповідання / упоряд. Б. О. Тимошенко; передм. Л. С. Бойка. Київ: Рад. письменник, 1989. 559 с.
5. Антоненко-Давидович Б. Д. Твори в 2 т. Т.1: Повісті та романи / Вступ. ст., упорядкув. та прим. Л. С. Бойка. Київ: Наук. думка, 1999. 744 с.
6. Антоненко-Давидович Б. Д. Твори: в 2 т. Т. 2: Сибірські новели.

Оповідання. Публіцистика. Спогади. Листування / упорядкув. та прим. Л. С. Бойка. Київ: Наук. думка, 1999. 656 с.

7. Бойко Л. С. Подвижник духу: Док. і факти з життя Б. Антоненка-Давидовича. Київ: Унів.вид-во «Пульсари», 2003. 392 с.

8. Бушман І. О., Соловійов О. М. Щастя – філософія щасливого буття. Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм: матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. Суми: СумДУ, 2013. С. 16–18.

9. Дмитренко В. І. Оніричний простір повісті «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Філологічні науки. 2014. Вип. 4.13. С. 76–82.

10. Дмитренко В. І. Творчість митців об'єднання «Ланка»-МАРС у літературному процесі першої третини ХХ століття: аспекти перцепції та рецепції: дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. Луганськ, 2009. 403 с.

11. Лэйард Р. Счастье: уроки новой науки / пер. с англ. И. Кушнарево́й. Москва: Изд. Института Гайдара, 2012. 416 с.

12. Паніотто В. І. Динаміка рівня щастя та його детермінанти. Україна 2001-2017. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2018. № 1. С. 84–102.

13. Скворцова К. М. Генеза соціально-філософського дослідження феномену щастя. Культурологічний вісник. 2013. Вип. 30. С. 222–227.

14. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики: Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

15. Хамедова О. А. Фесі, quod rotui... Доля і творчість Бориса Антоненка-Давидовича: монографія. Донецьк: Норд-Прес, 2009. 164 с.

16. Pierre Teilhard de Chardin. On Love and Happiness. Harper & Row Publishers. New York. 1984. 120 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Antonenko-Davydovych B. D. (1991). Babyni kazky [Grandmother's Tales]: Opovidannia, novelty / uporiad., vstup. stattia L. P. Bondar. Lviv: Kameniar. 152 p. [in Ukrainian].

2. Antonenko-Davydovych B. D. (1986). Dvisti lystiv B. Antonenka-Davydovycha [Two Hundred Letters by B. Antonenko-Davydovych] / ukklad. D. Chub. Melburn: Lastivka. 272 p. [in Ukrainian].

3. Antonenko-Davydovych B. D. (1930). Synia voloshka [Blue Cornflower]: zb. opovidan. 2-he vyd. Kharkiv; Kyiv: Knyhospilka. 199, [2] p. [in Ukrainian].

4. Antonenko-Davydovych B. D. (1989). Smert; Sybirski novelty; Zavyshcheni otsinky [Death; Siberian Short stories; Inflated Grades]: Povisti, novelty, opovidannia / uporiad. B. O. Tymoshenko; peredm. L. S. Boika. Kyiv: Rad. pysmennyk. 559 p. [in Ukrainian].

5. Antonenko-Davydovych B. D. (1999). Tvory v 2 t. T.1 [Works in 2 Books. Book 1]: Povisti ta romany / Vstup. st., uporiadkuv. ta prym. L. S. Boika. Kyiv: Nauk. dumka. 744 p. [in Ukrainian].

6. Antonenko-Davydovych B. D. (1999). Tvory: v 2 t. T. 2 [Works: in 2 Books. Book 2]: Sybirski novelty. Opovidannia. Publitsystyka. Spohady. Lystuvannia / uporiadkuv. ta prym. L. S. Boika. Kyiv: Nauk. dumka, 1999. 656 p. [in Ukrainian].

7. Boiko L. S. (2003). Podvyzhnyk dukhu [Ascetic of the Spirit]: Dok. i fakty z zhyttia B. Antonenka-Davydovycha. Kyiv: Univ.vyd-vo «Pulsary». 392 p. [in Ukrainian].

8. Bushman I. O., Soloviov O. M. (2013) Shchastia – filosofia shchaslyvoho buttia [Happiness Is the Philosophy of a Happy Life]. Humanizm. Transhumanizm. Posthumanizm:

materialy dopovidei ta vystupiv Mizhnarodnoi naukovo-teoretychnoi konferentsii, m. Sumy, 19-20 kvitnia 2013 r. Sumy: SumDU. P. 16–18. [in Ukrainian].

9. Dmytrenko V. I. (2014). Onirychnyi prostir povisti «Smert» B. Antonenka-Davydovycha [Oniric Space of the Story «Death» by B. Antonenko-Davydovych]. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Ser.: Filolohichni nauky. Vyp. 4.13. P. 76–82. [in Ukrainian].

10. Dmytrenko V. I. (2009). Tvorchist myttsiv obiednannia «Lanka»-MARS u literaturnomu protsesi pershoi tretyny XX stolittia: aspekty pertseptsii ta retseptsii [Creativity of Artists of the Association «Lanka» -MARS in the Literary Process of the First Third of the XX Century: Aspects of Perception and Reception]: dys. ... d-ra filol. nauk: 10.01.01. Luhansk. 403 p. [in Ukrainian].

11. Layard R. (2012). Schaste: uroki novoi nauki [Happiness: Lessons From A New Science] / per. s anhl. I. Kushnarevoi. Moskva: Izd. Instytutu Haidara. 416 p. [in Russian].

12. Paniotto V. I. (2018). Dynamika rivnia shchastia ta yoho determinanty. Ukraina 2001-2017 [The Dynamics of the Level of Happiness and its Determinants: Ukraine 2001-2017]. Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh. № 1. P. 84–102. [in Ukrainian].

13. Skvortsova K. M. (2013). Geneza sotsialno-filosofskoho doslidzhennia fenomenu shchastia [The Genesis of Socio-Philosophical Study of the Phenomenon of Happiness]. Kulturolohichni visnyk. Vyp. 30. P. 222–227. [in Ukrainian].

14. Toftul M. H. (2014). Suchasnyi slovnyk z etyky [The Modern Dictionary of Ethics]: Slovnyk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 416 p. [in Ukrainian].

15. Khamedova O. A. (2009). Feci, quod potui... Dolia i tvorchist Borysa Antonenka-Davydovycha [Feci, Quod Potui... The Fate and the Creation of Borys Antonenko-Davydovych]: monohrafiia. Donetsk: Nord-Pres. 164 p. [in Ukrainian].

16. Pierre Teilhard de Chardin (1984) On Love and Happiness. Harper & Row Publishers. New York. 120 p. [in English].

Стаття надійшла до редколегії: 25.04.2021

Схвалено до друку: 07.06.2021